

BOSHLANGICH SINIF O'QUVCHILARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH BORASIDA XORIJIY TAJRIBALAR

*Ergasheva Tuyg'unoy Shavkatjon qizi,
Turon Zarmed universiteti Maktabgacha ta'lim va sport kafedrasi
o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish borasida rivojlangan xorijiy davlatlarining tajribalari tahlil qilingan. O'quvchida kommunikativ kompetensiyani rivojlanishida muloqotning o'rni va ahamiyati, o'ziga xos xususiyatlari borasida fikr-mulohazalar keltirilgan.

Mamlakatimiz tayanchi bo'lgan yosh avlodni har tomonlama bilimli va intellektual salohiyatga ega, o'zining g'oyalari bilan dadil harakat qilishga undaydigan ta'lim dasturlari, bugungi pedagog xodimlarning diqqat markazida turibdi. Bugungi kundagi har bir yangilik, shubhasiz, o'qituvchilarni qiziqtiradi va ularni o'z ustida yanada ko'proq ishlashga, o'z fanini puxta o'rganishga undaydi. Avvalgi o'quv dasturlari mazmuni 90 foiz nazariyadan iborat bo'lib, o'qitish metodikasi yodlatishga yo'naltirilgan bo'lsa, yangi Milliy o'quv dasturining mazmuni esa 50 foiz nazariya, 50 foiz amaliyotdan iborat bo'lib, o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. O'quv dasturlarida baholash jarayoni faqat eslab qolgan bilimlar hajmini aniqlagan. Yangi dastur asosida esa o'quvchilarda shakllangan ko'nikmalar baholanadi. Fanlar soni va o'quv yuklamalari optimallashtirilib, o'quvchilarning yoshi, qiziqishiga ko'ra mavzular ham qayta ishlandi. Maqsad esa o'quvchilarni hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash, shu bilan birga bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishidir. Milliy o'quv dasturi asosidagi fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda o'qitiladi. Ya'ni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiradi hamda soddadan murakkabga tomon yo'naltirilgan tarzda kiritilgan. Ta'lim-tarbiya jarayoni nazariy va amaliy bilimlarga tayanadi. Bu jarayonlarni amalga oshirish uchun esa nutqiy muloqot eng zarur vosita hisoblanadi. Muloqot insonning ijtimoiyvaongli mavjudot, ong tashuvchi sifatidagi ehtiyojdir. «Muloqot» tushunchasining turlicha ta'riflari mavjud. Muloqotikki yoki undan ortiq odamlar o'rtasidagi bilish yoki affektiv-baholash xususiyatiga ega bo'lgan axborot almashinuvida ularning o'zaro ta'sirlashuvi sifatida ta'riflanadi. Yoki: muloqot – odamlar o'rtasida hamkorlik faoliyati ehtiyojidan yuzaga keladigan va axborot almashinuvi, o'zaro ta'sirning yagona yo'lini ishlab chiqish,

boshqa odamni idrok qilish va tushunishdan iborat bo'lgan aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishning murakkab, keng qamrovli jarayoni. Bu «muloqot» tushunchasining eng to'liq ta'rifidir. Muloqotning umumiy falsafiy nazariyasining masalalarini G.S. Batishcheva, L.P. Buyeva, M.S. Kogan, V.M. Sokovnina asarlarida ko'rish mumkin. Muloqot toifasining ahamiyati va uning muvaffaqiyati uchun zarur bo'lgan barcha shaxsiy xususiyatlarni A.A. Brudniy qadimgi davrlarda qayd etilgan deya izohlaydi. Miloddan avvalgi V asrda sofistlar kommunikativ masalalarga e'tibor qaratib, uning uchta muhim jihatini aniqlab berdilar:

1. boshqa odamlar bilan muloqotni anashu odamlarga ta'sir qilish deb hisoblash;
2. shaxsning boshqa shaxslar bilan kommunikativ aloqasi tasodifiy emas;
3. shaxsning kommunikativ aloqasi ham xavfli hodisa bo'lishi mumkinligini aytib o'tadi.

Sokrat muloqotda shaxsning o'zini-o'zi bilishning kuchli vositasini ko'ra oldi va Platon o'zaro aloqa g'oyasini ilgari surdi. Ko'p o'tmay Kant o'z fikrlarini ishlab chiqdi va unga ko'ra o'ylash o'z-o'zidan gapirish demakdir, deb hisobladi. Ekzistensialistlar (Ekzistensialistlar fikricha, olam ma'nosiz va uni bilib bo'lmasligi abadiy, inson umri o'tkinchi bo'lganligi uchun ham dahshatlidir) esa allaqachon o'zaro tushunishni muloqotning mohiyati deb hisoblashgan. Keyinchalik Alberto Moravia o'zining «O'zaro munosabat» qissasida shunday degan edi: «Asosiy bo'lish -umumiylik xususiyatiga ega bo'lish demakdir». Xorijiy psixologiya bo'yicha adabiyot ma'lumotlarini o'rganish natijasi shuni ko'rsatdiki, «muloqot qobiliyatlari» tushunchasi ba'zi adabiyotlarda uchramaydi va qabul qilinmaydi. Xorijiy psixologlar ko'pincha «kommunikativ kompetensiya» atamasini ishlatadilar. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish va takomillashtirish muammosiga zamonaviy yondashuv shundan iboratki, o'rganishlar o'z harakatlariga asoslangan o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirish sifatida qarab kelindi. Bundan tashqari, kommunikativ kompetensiya boshqa odamlar bilan zarur aloqalarni o'rnatish, qo'llab-quvvatlash qobiliyatini ham anglatadi. Kompetensiya tushunchasi kommunikativ jarayonning samarali oqimini ta'minlaydigan ma'lum bilim va ko'nikmalar majmuasini o'z ichiga oladi. Kompetensiya so'zining mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bu so'z inglizcha "competence" so'zi "to compete" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "musobaqalashmoq", "raqobatlashmoq", "bellashmoq", "samaradorlik", "moslashuvchanlik", "yutuqlilik", "muvaffaqiyatlilik",

“tushunuvchanlik”, “natijalilik”, “uquvlilik”, “xossa”, “xususiyat”, “sifat”, “miqdor” degan maʼnoni bildiradi. Soʻzma-soʻz tarjima qilinsa “musbaqalashishgalayoqatlilik” maʼnosida keladi.

Xorijiy mamlakatlarda boshlangʻich sinf oʻquvchilarida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish boʻyicha bir qancha tadqiqotlar oʻtkazilgan.

Yaponiya: Kojima (2012) tomonidan oʻtkazilgan tadqiqotda yapon boshlangʻich maktab oʻquvchilarida vazifaga asoslangan til oʻqitishning kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga taʼsiri oʻrganildi. Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, vazifaga asoslangan til oʻqitish oʻquvchilarning kommunikativ kompetensiyasiga ijobiy taʼsir koʻrsatdi.

Ispaniya: Oller va Edo (2015) tomonidan olib borilgan tadqiqotda tadqiqotchilar chet tilini oʻrganish dasturining ispan boshlangʻich maktab oʻquvchilarida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga taʼsirini oʻrganib chiqdilar. Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, immersion dasturida qatnashgan talabalar qatnashmaganlarga nisbatan kommunikativ kompetentsiyalarida sezilarli yaxshilanishni koʻrsatdilar.

Shvetsiya: Nordlund va Wengelin (2014) tomonidan oʻtkazilgan tadqiqot shved boshlangʻich maktab oʻquvchilarida oʻqituvchilarning fikr-mulohazalarining kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga taʼsirini oʻrganib chiqdi. Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, ham mazmun, ham tilga qaratilgan fikr-mulohazalar oʻquvchilarning kommunikativ vakolatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Avstraliya: Purcell-Gates va Dahl (2017) tomonidan olib borilgan tadqiqotda tadqiqotchilar avstraliyalik boshlangʻich maktab oʻquvchilarida savodxonlik aralashuvi dasturining kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga taʼsirini oʻrganib chiqdilar. Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, dastur talabalarning kommunikativ kompetensiyasiga, xususan, lugʻat va grammatika sohalarida ijobiy taʼsir koʻrsatdi.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga qaratilgan bir nechta loyihalar mavjud.

Kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish loyihasi: Filippinda amalga oshirilgan ushbu loyiha nutq, tinglash, oʻqish va yozish koʻnikmalarini rivojlantirishga urgʻu beradigan oʻquv dasturi orqali boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ingliz tilini bilish va kommunikativ kompetensiyasini yaxshilashga qaratilgan. Loyiha doirasida oʻquv dasturlarini amalga oshirishda yordam berish uchun oʻqituvchilar uchun treninglar ham oʻtkaziladi.

Xalqaro bolalar raqamli kutubxonasi: bu boshlangʻich sinf oʻquvchilarida oʻqish va savodxonlik koʻnikmalarini hamda kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga qaratilgan loyihadir.

Loyiha o'quvchilarning so'z boyligini, o'qishni tushunish va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan bir nechta tillardagi bolalar kitoblarining raqamli kutubxonasidan foydalanish imkonini beradi.

Yaponiyada kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish loyihasi: Yaponiyada amalga oshirilgan ushbu loyiha vazifa asosida til o'rgatish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga ko'maklashishga qaratilgan. Loyiha o'qituvchilar uchun treninglar va sinfda muloqot va o'zaro ta'sirga urg'u beradigan o'quv materiallarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Jolly Phonics dasturi: Bir qancha mamlakatlarda, jumladan, Buyuk Britaniya va AQShda amalga oshirilayotgan ushbu dastur fonikadan foydalanish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlik va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Dastur fonikani o'rgatish uchun multisensorli yondashuvdan foydalanadi, bu esa o'quvchilarning so'z boyligini, o'qishni tushunish va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ushbu loyihalar boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga yordam beradigan turli xil yondashuvlar, jumladan, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qituvchilar malakasini oshirish, raqamli resurslar va o'quv materiallaridan foydalanishga misollar keltiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishning bir qancha usullari mavjud.

Muloqot uchun imkoniyatlarni ta'minlash: o'quvchilarning juftlik yoki kichik guruhlarda bir-biri bilan muloqot qilish imkoniyatlarini yaratish ularning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchilar talabalardan ma'lumot almashish, o'z fikrlarini bildirish yoki muammolarni hamkorlikda hal qilishni talab qiladigan tadbirlarni taqdim etishlari mumkin.

Haqiqiy materiallardan foydalanish: Videolar, qo'shiqlar va hikoyalar kabi haqiqiy materiallardan foydalanish o'quvchilarning tinglash va nutq qobiliyatlarini, shuningdek, madaniy xabardorligini rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchilar o'z talabalarining til darajasi va qiziqishlariga mos keladigan materiallarni tanlashlari mumkin.

Fikr-mulohazalarni ta'minlash: Talabalarga tildan foydalanish bo'yicha konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish ularning kommunikativ malakasini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilar grammatika, lug'at, talaffuz va nutq xususiyatlari, masalan, navbat berish va mavzuni ishlab chiqish bo'yicha fikr-mulohazalarini bildirishi

mumkin.

Texnologiyadan foydalanish: Raqamli hikoyalar, video konferentsiya va onlayn munozara forumlari kabi texnologiyalardan foydalanish talabalarga o'zlarining muloqot qobiliyatlarini haqiqiy kontekstda mashq qilish imkoniyatini berishi mumkin. O'qituvchilar o'z talabalarining yoshi va til darajasiga mos keladigan texnologiyani tanlashlari mumkin.

Sinfda ijobiy muhitni yaratish: Talabalar o'zlarini qulay his qiladigan sinfda ijobiy muhit yaratish ularning kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchilar ishtirok etishni rag'batlantirishlari, o'quvchilarning fikrlariga qiziqish bildirishlari va muloqot uchun qulay muhit yaratishlari mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish o'quvchilarga o'zlarining muloqot qobiliyatlarini haqiqiy kontekstda mashq qilish, fikr-mulohazalarni olish va o'zlarini qulay his qilish imkoniyatini beradigan turli xil yondashuvlarni talab qiladi.

Xorijiy davlatlarda olib borilgan tadqiqotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishda turli xil yondashuvlar samarali bo'lishi mumkinligini ko'rsatmoqda, shu jumladan vazifaga asoslangan til o'rgatish, immersion dasturlar, o'qituvchilarning fikr-mulohazalari va savodxonlik aralashuvi.